

СОЦИАЛНИ ИЗМЕРЕНИЯ НА ПРОЦЕСА НА ИДЕНТИФИКАЦИЯ И ВРЪЩАНЕ ИНТЕРЕСА КЪМ “ЕТНОСИТЕ” В ЕРАТА НА ГЛОБАЛИЗМА

Георги Чиллев

Човечеството изпрати старото хилядолетие и навлезе в XXI век в състояние на преход. Ускорено протича научно-техническата революция. Светът навлезе във фазата на технологичното си развитие. Обществото стана информационно, а познанието – залог за ускорено обществено развитие. Фабрично-машинната система на производство се заменя с автоматизирани производствени системи, свързани в мрежи на основата на компютърна и комуникационна техника. При новата стопанско-обществена форма на организация на света се рушат бариерите пред свободното движение на капитали, стоки, услуги и работна ръка. Хората се интегрират както проблемно, така и културно. Появи се нова съвкупност от философски, миросгледни, стратегически, икономически и културни предпоставки, насочени към обединяването на планетата в единен модел на обществен живот. Затова стана необходимо да се изясни същността на протичащите събития и явления. Да се обмислят предпоставките и средствата, които ги пораждат, за да ги включим в привичните схеми на обществено-икономическия и политически живот на планетата, или да видим в тях посоките на неговото бъдещо развитие и изменение. Търсят се нравствените императиви и организационните форми на задаващото се информационно общество, в което светът се превръща в “глобално село”. Затова днес сме свидетели на постоянен интелектуален стремеж за открояване на опорните точки и ориентири на процеса на глобализацията; на настойчив критичен самоанализ за това, какво да се изостави от миналото и какво ново да се утвърди, за да може съвременният човек да бъде дивергентен – адекватен на своето време – знаеща и можеща личност. И тук е големият проблем: липсва единомислие относно “накъде в бъдещето?” – дали напред към новото, примамливото и неизвестното, с естествените съмнения и тревоги, или връщане към изпитаното, стабилното и исторически провереното. Днес хората са изправени пред много възможности за избор. Те ще направят правилния избор при наличие на ясна визия за бъдещето – какво искаме да бъде то; как го виждаме – то в нас и ние в него. Както е казал Б. Спиноза: “Никой не изоставя нещо, което смята за благо, освен с надежда за постигане на още по-голямо благо, или от страх от по-голяма вреда, и никой не понася зло, освен да избегне по-голямо зло или с надежда за по-голямо благо” (ЕФ 1984: 220).

Затова на нашия съвременник са необходими две системи за ефективно осъществяване на своето ежедневие: на ориентиране и на регулиране.

Системата на ориентиране е свързана с ценностите, които формират матрицата на новото. В нея се вграждат принципът на съответствието и алтернативният принцип на допълнителността. Трудностите идват от там, че целевата функция на матрицата стъпва на много на брой неопределени аргументи. Имаме сблъсък на опита с иновацията, на разума с емоцията, на силата с принципа, на рационализма с ирационализма. С други думи, тук става въпрос за това кой движи нещата, откъде черпим енергия за развитието, кои сме и какви искаме да бъдем, кой ни прилича, на кого можем да се опрем. Откъде идваме и накъде отиваме. Какво залагаме в настоящето и дали то ще ни заведе в желаното бъдеще. Кои сме “Ние” и кои “другите”. И едните, и другите какви представи имат за бъдещето. Имат ли опита, силата и куража; мъдростта и достойнството, за да стигнат за там, закъдето са декларирали, че са тръгнали и с какви средства ще си служат за това.

Системата за регулиране отново си служи с ценности, чрез които по пътя на сравнението, съпоставката и налагането може да даде оценка дали се движим в правата посока и кога сме стигнали до желаното състояние. Тук от съществено значение е разбулването на тайните на връзките и на отношенията между хората и обществото. Даването на насока и тласък на тяхното развитие или преобразуване.

Двете системи предлагат три общи условия на развитието:

- Цел пред всеки и всички;
- Среда, в която да се реализира целта;

• Солидарност като функция на живота. Вграждане на индивидуалната цел в целта на общността, в която индивидът живее и се труди. Съвместимост между нивата, връзките и зависимостите, които определят правилата за колективна дейност, а оттам – и нейния успех.

“Една от най-важните нужди на човешката природа е нуждата от ясно чувство за културна цел; за принадлежността към нещо по-голямо; за статус и приемственост” (Низбет 1992: 5). Доскоро целите, които си поставяха хората, бяха свързани главно с тяхното добруване (в широкия смисъл на понятието) и затова те се свързваха основно с придобиването и потребяването на богатство. Днес целите нямат само материален характер, а преди всичко – емоционален и духовен.

Но и преди, и сега, в основата на разнообразната дейност на хората са стояли техните желания. Досега сме отговаряли само на предизвикателствата на природата, от която сме се изхранвали. Главното е било да оцелеем. Затова сме ценили най-силните, най-изобретателните, най-сръчните и т.н. За да се преборим успешно с враждебната природа, сме изграждали вертикални връзки на общност по линия индивид – семейство – род – племе – народ – нация – държава. В тази верига се преплитат основанията на кръвта и на културно-историческите връзки. Днес хората надскачат сляпото действие по принуда. Те вече си задават същностни въпроси от вида:

- За какво са усилията, които полагат в своята обществена практика; към какво водят те? С други думи, целта е не само да се постигне едно или друго състояние, а то да бъде постигнато на възможно най-ниска социална цена и при най-благоприятни последици за хората.

- Кои са нещата, които логически следват от протичащите процеси; кои неща са закономерни и кои са извън логиката? Какво може да стане, какви са евентуалните заплахи – от къде, от кого, евентуално кога – за да се погрижим за тяхното предотвратяване или преодоляване.

Целите винаги формират целенасочеността и ранжирането по значимост на човешките потребности, превръщайки ги в интереси, които се реализират при спазването на фиксирани юридически и нефиксирани обичайни правила. Хората взаимодействат помежду си въз основа на стремежа си да задоволят своите потребности и интереси. Затова същността на човека се заключава в активното му отношение към условията на неговото съществуване. Така средата, в която живее и се труди, е едновременно и предпоставка, и резултат от неговата дейност. Човек действа според стереотипи, модели и ценности, които с времето стават непоклатими. Ето защо хората днес не са продукт на технотронната ера, а са условие за нейното осъществяване. Ефективното общуване, равнопоставеността, отговорността и чувството за дълг в тях мотивират необходимото върховно усилие за постигане на историческите цели. Моделът на сегашното развитие е свързан с отчитането на реалността и на действителния потенциал, с който разполага дадената държава, а оттук – и даденият народ. С други думи, нещата са такива, каквито са. Затова е необходимо да отчитаме източниците на съзидателните и съпротивителни сили на дадената общност; кои са източниците на обществена енергия и кой е нейният носител. Всички тези източници, както и специфичните интереси и разделителни линии, не могат точно да бъдат формулирани, ако не се държи сметка за историческите опити за детерминиране на социалната действителност.

Човешката история е историята на човешката личност и история на социалните общности, към които по необходимост тя принадлежи.

Съдбата на човечеството е в ръцете на човека, достигнал до личностна автономия в своето развитие. Човекът е личност, когато поставя взаимоотношенията между хората на чисто човешка и дълбоко нравствена основа, ангажирана с проблемите на своето съвремие и осъществяваща своята гражданска отговорност като участва активно в тяхното разрешаване. Чрез социализацията на индивидите нещата излизат от нивото на философски размисъл и преминават на ниво оцеляване, адаптация, просперитет и т.н. Действената страна на глобализацията позволява човешките проблеми да се решават на ниво заинтересованост и от самите заинтересовани. Тя предопределя формирането на двете най-съществени черти на личността:

- вътрешноосвободеното човешко мислене;
- гражданската активност, прерастваща в гражданска отговорност.

Следователно глобализацията се нуждае винаги и подтиква към правилния избор, който човечеството е длъжно да направи по своята организация и смисъл.

На този етап от развитие обаче, в процеса на утвърждаване на новия световен ред, невинаги виждаме човека като творец, еталон и мярка на нещата, към които той принадлежи. Затова, когато изясняваме същността на глобализацията, всъщност трябва да изясним новото съдържание на света, в който живеем и да намерим точното място на човека в него. Философията на новия свят се свежда до разглеждането му като функционално пространство със заложенни ценности, които имат обективен, номинален и актуален характер. Глобалната интерпретация на света е, че той е нещо цялостно, непрекъснато и неограничено, докато локалната му интерпретация е определена от времето и пространството. Глобалните проблеми се явяват проблеми не толкова на човешката свобода, колкото проблеми на човешката култура. Свободните и културни хора не търсят виновници за техните неблагоприятия и слабости, а търсят корените на нещата в себе си, в погрешно заложената изходна позиция или неправилно подбраните фактори, които стимулират и насочват процесите. Затова решенията се търсят в знанието и в единството. Следователно глобализацията е гъвкаво-еволюиращ стил на възприемане на околните и на средата, в която съществуваме. Тя е не само политическо и икономическо явление, но преди всичко нравствено, принуждаващо ни да покриваме психологическите аспекти на общественото съзнание със собственото ни самоосмисляне, тоест, принуждаващо ни да се вглеждаме в самите себе си.

Човек се вглежда най-малко в три огледала и съобразно тях моделира своя образ: когато моделира личностна идентификация; когато изпълнява определена обществена роля, предопределяща съответен статус и обществено признание и когато си взаимодейства с другите, с усещането за принадлежност към тях.

Механизмът, чрез който става интернализирането на нормите, т.е. вътрешното поемане на обществената роля, З. Фройд нарича идентификация. Това е процес, при който собственият “Аз” се уподобява на един чужд “Аз”, вследствие на което първият “Аз” се държи като другия. Затова идентификацията е много важен вид връзка с другите хора. Тя утвърждава човешката индивидуалност и затова се явява висша социална ценност. В древността още Сократ е казал, че най-голямата, но и най-трудно постижима ценност, е себе-познаването. Всички хора, институции и социални общности търсят своята идентичност. Вникването в “Аз”-а е всъщност вникване в същността на настоящето и най-вече в бъдещето. Светът винаги търси отговор за себе си, а отгук – и за своята същност. Това прави в момента и глобализацията свят. За да избегне същностните въпроси “Кой?” и “Как?”, човечеството очерта контурите на т.нар. ”виртуален свят”. Той се представя като екран, като прозорец. В него човекът е откъснат от обществото. Стимулира се образното мислене. Стагнира се рационалното, диалектичното. “Виртуалният свят” се изгражда

върху мелиористката теория за способността на човека сам да се усъвършенства до безкрайност, ако е освободен от митове, задръжки и исторически обременености.

Успоредно с виртуалния свят съществува и реален такъв. Тук отговорите на зададените същностни въпроси се търсят в идентификацията. Идентификацията означава съхраняване на съзнанието за приемственост при всички случаи на промяна. Тя се явява “вътрешното око” на съвестта, което може да различава доброто от злото, общото от специфичното. Чрез нея и принадлежността към дадена социална общност в личността се поражда потребност за утвърждаване на “вечни” стойности, които поддържат разума буден, независимо от конюктурата на момента; завръщане към разума; осмисляне на приоритетите. Така всеки човек се научава да уважава себе си, а оттам – и другите. Всеки избира себе си, посочва Ж. П. Сартр, но така избира другия. Усъвършенстването му е всъщност поставен избор. Приоритет на личния избор е отговорният “Аз” като мислещ, определящ, познаващ и сътруднически си. Така самопознанието е свързано с другостта. Задачата е да се избегнат конфликтите. Другостта в комуникацията “Кой си ти?” води задължително до осмисляне защо живеем заедно и как трябва да се съотнасяме. Формират се дълбоки чувства. Поддържа се стремеж за съхраняване и обогатяване на историческия опит и традиции. Спазването и обогатяването им имат за предназначение да ни спасят от погрешни посоки на развитие. Постига се друг, различен от виртуалността, образ и тълкуване. Имаме оправданост на обстоятелствата, мотивите и съзнанието. То е облечено в самочувствие и гордост с принадлежността си към дадена общност, която е доказала исторически правото си на съществуване и за това притежаваща своеобразна етническа чест. Постига се психоемоционална стабилизация в индивида и обществото. Валидизират се проблемите и се поддържа постоянна връзка между “Да” и “Не” в различните им житейски проявления. В обобщение на казаното, можем да твърдим, че идентификацията се явява “код”, чрез който се разчита света, той се приема във вид на правила, норми, нагласи и схеми на поведение – какво е по-скъпо за нас – хлябът или самоуважението; свободата или сигурността, идеите или технологиите, оптимизмът или здравият скепсис.

Идентичността има за задача да определи мярката за лично, национално и общочовешко съотнасяне към проблемите; да даде отговор защо сме такива, каквито сме, а не други – по принуда, или по природа сме такива. Тя е залог за стабилни връзки, за надежни прегради за защита, за адекватна социална чувствителност, тя е гравитационното поле, което вътрешно сплотява, а външно диференцира дадените социални общности, които изграждат обществото. Идентичността предопределя техния бит, народопсихология и най-късия път към желани състояния в реалния живот, тъй като винаги новото побеждава, само когато са налице двете предпоставки: икономическата необходимост от неговото утвърждаване и психическа (ценностна) готовност на хората да го възприемат и утвърждават.

Глобализацията е фокусът на нашето време и затова в нея са съсредоточени всички мисли, идеи и опасения. Съществуват множество противоречиви очаквания, прогнози и възжелания. Те си приличат само по мнението, че светът ще стане друг, но от какъв “ род” и с какви водещи ценности те са на противоположни позиции. Формира се амплитудно отношение към света. От една страна, се твърди, че е нужен градивен компромис между традицията и новото, а от друга, че новите проблеми изискват нови подходи за тяхното решаване. Под “ново” се разбира наличие на триединство между вещество, енергия и информация. Застъпниците и на двете тези се опитват да надхвърлят историческите рамки между духовния и материалния свят. Този надисторически подход ги кара да градят етичен мост между дължимото и реалното поведение. И тъй като етиката не може да пренебрегне утвърдените с времето правила и норми на поведение, теоретиците на глобализма създадоха теорията за сблъсъка на цивилизациите. В тази теория се твърди, че светът е в обща криза на идентичност. Нациите и народите отговарят на кризата по възможно най-традиционния начин, като се позовават на онова, което им е най-скъпо: език, история, обичаи, институции, религия и др. Политиката, която градят държавно и политически организирани общности, следователно както обслужва интересите им, така и контактува и с тяхната идентичност. И макар че днес геополитиката е преди всичко геоекономика, защитата на техните социално-икономически интереси се постига с цивилизационни (културно-определящи), нецивилизационни (конфронтационни) и разбира се търговско-икономически средства. Затова успоредно с унификацията, която по необходимост върви с изграждащите се производствени, финансови, информационни, комуникационни и транспортни мрежи, протича и процес на идентификация. Антиглобалистите защитават приоритетното място на идентификацията, защото според тях, ако ликвидираме принципите на националния суверенитет, има опасност сред човечеството да се възцарят законите на “джунглата” (тоест силата в различните ѝ проявления да властва над правото и морала), които ще ни унижат и унищожат. Тук от съществено значение са изходните позиции за осмисляне на идентичността. Досега на въпроса “Кои сме?” отговор се даваше с отграничаването на това кои не сме. Днес е важно да знаем кои сме, за да сме наясно накъде вървим и какви искаме да бъдем утре. Къде сме “ние” като народ и държава и къде трябва да бъдем, за да сме в челните редици на прогреса и се утвърдим като достойни партньори в протичащите интеграционни процеси. С други думи, въпросът за посоката е от първостепенно значение. Тук методологическо значение имат въпросите и получените отговори като: какво е това, което съществува; какво се очаква, какво може да следва от него, какви са възможните реакции; какви са външните детерминанти и вътрешните подбуди за ставащото или нестващото, както и какъв е новият облик на личността и нейният вътрешен свят. На база тях се установяват свързващите звена между обществото – социалната среда и индивида. Търси се съответствие между културните цели (ценности) и институционалните средства. Новата социално-

икономическа структура на развитие утвърждава за двигател на прогреса не живата сила, както бе досега, а интелекта. Съществуват две основни форми на организация на тази структура: полева и институционална. Полевата е свързана със символите на времето, със знаците за смисъл, които се пораждат от въображението, надеждите и страховете на хората. Тук се решава въпроса за времето и посоката. Изборът на пътя зависи от умението да надскочиш различията и границите. Да отхвърлиш “неподвижното време”.

Зад външното и привидното да виждаш същностното и трайното. Да си наясно как протичат промените в съзнанието на хората, за да могат те да влязат в сблъсък с времето – с неговия морал и неписани закони. Затова не всички гледат оптимистично на новото време, тъй като не могат да установят кое е изведено напред – човекът или събитието. Човекът може да избира пътя на своята еволюция. Това той прави, след като осъзнае точното си място и роля в света. Обективно протича процес на сблъсък между техниката и човека. Естеството на човека е “старо”, докато техниката е нова. Затова старите вярвания, идеологии и представи, които съпътстват човека в неговата история, търпят изменения съобразно изискванията на новата техника. С техническия прогрес индивидът ускорено се оказва откъснат от своите ориентири: семейни, национални, културни и религиозни. Останал без вяра, без ценности, без духовна опора и перспектива, човекът става не само податлив на внушения и манипулации, той става опасен като субект на обществено поведение. Така се стига до горчивата истина, че основен враг на човечеството днес е самият човек. Затова обществената мисъл е съсредоточена върху проблема за хуманизацията на човешките отношения, за отпадането на омразата и ненавистта от релацията “Аз – Ти“ и “Ние – Другите” и за засилването на интеграционните процеси. Как ще се възприемат в конкурентната среда – като противници или врагове, или като опоненти и партньори, зависи от това, дали техните връзки и отношения са изведени от равенството, независимостта, свободата, взаимната отговорност, диалога и убедеността, че политическият път е единствено правилният за решаване на противоречията. Не случайно се говори, че международните отношения трябва да съответстват на т.нар. общочовешки ценности. Макар последните да са в много отношения абстрактни, тъй като хората са конкретен продукт на обучението и възпитанието на точно дефинирана обществена среда, хората започват все повече да мислят еднакво. Те все повече приемат разнообразието като условие и механизъм за желаното единство. Взаимният обмен и сътрудничество протичат и в културната област. Обменят се идеи, образи и образци. Няма по-обединително средство от културното сходство. Тъй като глобализацията поставя общи цели за оцеляване, развитие, прогрес и облагородяване, то може да се твърди, че са налице условия за културен афинитет, който може да спаси света от глобални войни и да преодолее нищетата, глада и мизерията, които заплашват от дискредитация на глобализма като обществен процес.

Дени Дидро във “Философски принципи. За материята и движението” посочва, че има два вида движение: а) по място и б) по вътрешен живот. За движението по място парадигмата е ясна – променят се физическите пространства на света, в който живеем. Днес говорим за “глобално село”, за “свят без граници” и т.н. За движението по вътрешен живот обаче имаме пълна неяснота. Тук съществува парадокс. Човекът, моделирайки света, в който живее и твори, е забравил да отчита реалното си присъствие, поради което е принуден впоследствие да се търси не там, където е, а там, където му е удобно или изгодно. Той формира своите връзки и зависимости с другите не толкова на емоционална или на рационална основа, колкото на проблемна. Днес той е принуден да решава множество проблеми, които заплашват неговото съществуване. Старият модел “хаос – ред” е нефункционален. Новият е неясен, объркан и противоречив. Говори се за единен и цялостен свят и същевременно за многоликост и многоконтанктност в дълбочина и широчина. Правят се най-различни срезове по култури, по структури, по състояние. Ако преди имаше култ към зрелостта и стабилността, днес се утвърждава култ към младостта и новото. На изпитание е подложена родовата природа на човека и социално-политическата трактовка на неговото щастие. С демасовизацията на производството протича обективен процес на демасовизация и на обществото. Създава се конфигуративно, т.нар. “ad hoc” (според случая) общество, което се нуждае от консенсус по най-важните проблеми. Но в живота има не само сделки, но и каузи. Затова наред с формиращите се комюнитарни общества, ренесанс изживяват и етносите, и нациите. Заедно с разрушаването на народната памет; с изтриването на генетичния код; с коренната промяна в морала, в отношенията на хората един към друг по посока на тяхното отчуждаване и утилитаризиране; с провъзгласяването на индивидуализма като висше проявление на свободната воля, а хедонизма – като смисъл и качество на живота, хората инстинктивно търсят упование в ближния, възраждат понятия като справедливост, състрадание, съчувствие, солидарност, милосърдие, доброта и други типични за традиционните общности правила за общежитие. Наред със стремежа за подмяна на мултикултурния модел на нацията като политическо обединение на различни етноси със сходни ценности, спомени, историческа съдба и представа за бъдещето, върви процес на осъзнаване на историческата мисия и кауза от всеки етнос и неговата декларация за правото му на обособяване, в това число и на отделяне в самостоятелна държава.

Ето защо от фундаментално значение за всеки народ е принципът, по който той ще подреди днес обществените си връзки и взаимоотношения. Това ефективно може да стане върху неговата ценностна система. От съвпадението или противопоставянето на нравствения му облик на изискването на времето, в което живее, зависи неговото бъдеще. Верните отговори на въпросите, свързани с неговата идентичност, служат като надеждна преграда против моралната деградация на обществото; против духовното обедняване и обезверяване. Поз-

наването на ценностите, които предопределят начина на мисленето и поведението на хората, е гаранция за преодоляването на духовната изостаналост, социалното униние и бездействието. Те са опорните точки, върху които се изгражда една значима национална кауза в съответствие с предизвикателствата на новото в живота. Това предопределя мястото на нравите, ценностите, съществуващите възгледи за характера на света и обществото, оценките за верификация на социалните структури и представите на социалните общности за бъдещото състояние и развитие на човечеството. Точното познаване на нещата, свързани с един народ и изграждащите го етноси; умелото използване изводите на тяхната народопсихология е единственият лек за излекуването на боледувашото в момента общество в национален план и човечество в глобален такъв. Един народ е здрав и жизнен, само когато умее да си създаде усещане за достойнство, за традиция, за гордост. Познаването на народопсихологията е средство за откриване и мобилизиране на народните резерви. Чрез нея може да се събуди заспалото или липсващото народно съзнание; да се вдъхне смелост и сила там, където безволието и страхът са сковали душата; да се въведе ред в обърканата от тежките и често повтарящи се трусове, на които е подложена нравствената система. Ще си отговорим на въпроса: това, което ни разделя – за какво ще служи – за противопоставяне, конфронтация и конфликт, или за равнопоставено партньорство и интеграция. Днес не е достатъчно да знаеш какъв не си, трябва да знаеш и какъв си, а оттам и какво искаш да вземеш от историята. За това са нужни морална устойчивост, политически разум и историческо творчество. Но тези качества не висят във въздуха. Те се материализират чрез обществената дейност на различните социални общности и преди всичко на етносите и нациите.

Междуетническите конфликти от края на XX и началото на XXI век показваха, че не е решен въпросът как да се изградят новите международни отношения: дали върху равенството и суверенитета на нациите или върху правата и свободите на гражданите; дали върху историческия опит на реалните социални общности или върху теоретично дефинирани идеални принципи; дали върху изискванията на международното право или върху човешките идеали. Новото време поставя нови измерения върху отдавна познати обществени правила и норми като разум, родолюбие, отговорност, дълг, както и върху начина на проявление на чувствата за принадлежност, за ред, дисциплина и целеустременост. И макар глобалните проблеми да изискват разбирателство, сътрудничество, мир и прогрес от всички народи, те не престават да се питат: "С кого да влязат в бъдещето?", кой им е верен и кой може да ги предаде; "Те" и "Другите" еднакви представи ли имат за бъдещето. Дали чрез разделението на общностите по етнокултурен принцип може да се изгради устойчив свят, или чрез митичния "край на историята", в който всички хора са еднакви, а върховният интерес е на потребителско ниво. Ето защо все повече ще се изучават и отчитат социалните инстинкти и разум на етнокултурните структури.

Иначе не може да бъде, защото нещата в живота не зависят толкова от технологиите, колкото от моралните устои. Хората не са придатък на техниката и технологиите. Техният дух не може да се изнесе на пазара. Този дух ги прави по-истински. Съобразявайки се с него, няма да се стига до раздвояване между мисъл и действие, между очаквания и усилия за тяхното постигане.

Проблемите между етносите са проблеми между хората, а именно: исторически оправдано ли е да предоставяш на друг да определя твоята съдба; какво е нужно да се промени, какво да се смени и какво не бива да се променя с прехода, в който се намира човечеството. В практичен аспект е необходимо да се съобразяваме с извода на Шериф: “Единственото условие за изчезване на междугруповите конфликти, в т.ч. и на междуетническите, е да им се задават цели от по-висш порядък. Тогава отношенията на интересите между тях в определени условия ще формират напълно природата на атитюдните им взаимоотношения” (ИСП 1990: 60). Тук има един основен проблем – целите от по-висок порядък да са достатъчно постоянен мотив, за да си струва пренебрегването на груповата идентичност. За целта е необходимо да се утвърди единна функционална култура: общи функции, общи правомощия, общи отговорности, общи проблеми и авторитет. На ниво индивид функционалната култура се трансформира в убеждение, че за да се постигне общото – не може да се действа поотделно. На ниво група тя няма да позволи създаването на етнически анклави. В зародиш ще се преодоляват всякакви форми на етноцентризъм, омраза, недоверие и сепаратизъм. Тук всяка допускана грешка и недооценка в работата с етносите водят до тежки и продължителни по времетраене политически и морални последици. Хората са отворени не за призови, а за примери. Не със сила, с високомерие и пренебрежение се печелят хората от различните етноси за общата кауза, а с грижа, внимание и добра воля. Налагащото се с глобализацията интегриране не бива да се схваща като присламчване, а като враждане. То не бива да бъде подчинено на конюктурата, а на решаването на задачите на настоящето и бъдещето. Нужно е да се положат грижи към хората от различните етноси от страна на политическия елит и бизнеса, за да получат доверието им.

Бързите темпове на утвърждаване на глобализацията води до разрушаването на стария индустриален свят, а не до изживяването му. Ако икономически този подход е оправдан и позитивен, в психологически план той поражда много страхове и опасения. Доколкото старият свят не рухна поради вътрешни причини, а главно от наложени “отгоре” правила, то последните се възприемат с подозрение. Днес етносите изпитват страх, че ще бъдат забравени, пренебрегнати, унижени и асимилирани. Те търсят начин на изява, за да може в утвърждаването на новите правила, да бъде чул и техният глас, независимо колко малък е той. Неравноправните международни отношения ги подтикват да се борят за привилегии; за гаранции за компенсиране на пропуски и изоставане; за отвоюване на място, което да им гарантира бъдещата самостоятелност и

прогресивно развитие. Човешкият организъм и психика, а оттам и обществените, не са програмирани за такива бързи изменения и за такова несъответствие. Оттук идват депресии, паника, пристъпи. Проблемът е, че често народите и хората не могат да се разгърнат. Тясно им е и изпитват чувството, че ще се взривят. Тая образност преминава в конкретни действия. За да не прерасне натрупаният негативен потенциал в негативни действия, новите правила и най-вече новите международни отношения трябва да бъдат очовечени. В тях човекът, етносите и народите действително да бъдат върховна цел и главно средство за прогрес. Всяко разминаване на реалността с мисленето и поведението на хората и народите, градящи международните отношения, крие най-големи опасности за тяхното бъдеще. И това не са само голи призови и абстрактни разсъждения, а са осъзнати потребности, свързани със създаването на общи условия за общо ползване на богатата на прогреса.

Международното разделение на труда, развитието на съвременните средства за масова информация и невъзможността да се осигури просперитет на кой да е народ чрез затварянето му в неговите етнически и национални рамки, поражда интерес към изучаването на народопсихологията, етнопсихологията, етнологията и етнографията на един народ. Много са причините, които изискват познаването на истинското лице на етносите и народите. Наред с историческите, социологичните, комуникационните и политическите причини, необходимостта е породена от икономическото и културно сътрудничество. Познаването на психиката на народа влияе върху избора на политическата система. Осигурява се необходимият за развитието на страната и региона социален мир и разбирателство. Обективните тенденции на развитие на човечеството се съпоставят с положителните и отрицателните характеристики на дадения народ с цел постигането на оптимални резултати. Икономическото чудо на някои източноазиатски държави, което те реализираха в последните десетилетия, доказва, че познаването и овладяването на собствената национална психология е мощно средство за ускоряване на общественое-политическото и социално-икономическото развитие. Само така тези държави успяха да се съпоставят с другите високоразвити страни и, ползвайки плюсовете и минусите от тази съпоставка, да ги достигнат. За да постигнат техните успехи, останалите етноси и народи трябва да са наясно с отговорите на въпроси от рода на: в какво съотношение е битовото и гражданското начало при осъществяването на социалните им контакти; защо взаимосвързаните понятия: от една страна, общество, закон и морал, а от друга – ред сигурност и съпричастност, имат едно значение, когато ги тълкува човек от позицията на своята личност и противоположно – когато касаят другите хора? Как се разбира толерантността? Коя легитимация на властта се признава, коя се оспорва и защо? Кои са проблемите на моралното им здраве и от какъв вид лечение се нуждаят? В какво съотношение са оптимизмът и песимизмът в тях? Кога оптимизмът ги съпътства, доколко и как? Кои са критичните точки, които формират

биографията на различните поколения в различните етноси? Кои черти оформят лицето на съвременника, с което той участва в политическите и интелектуалните борби на нашето време? Доколко в него господства моралният закон? Какво очаква, на какво се надява? Това лице негово ли е, или е взаимствано от чужди образци? Може ли подражателството да приеме епидемични размери? Кои пропуски в характера му могат да доведат до пропускане на шанса, който му предоставя съвременната епоха? Кои са прангите върху краката му, които не му позволяват, образно казано, да литне, размахвайки крилето на своя дух? Коя е житейската му стратегия в различните ситуации, в които изпада? Винаги ли действа по целесъобразност и в съответствие с моралните норми? На какво дава приоритет – на вътрешните или на външните корективи на поведение; какъв е неговият език на общуване и много още други подобни въпроси, отговорите на които предопределят начина му на мислене и житейско поведение. Етносите дават различни отговори. Те обаче трябва да държат сметка не само на различията на позициите, от които тръгват при тяхната формулировка, но и от еднаквите проблеми, пред които са изправени в настоящето като:

– Правилното съотнасяне на индивидуализма с колективизма; на национализма с космополитизма. Вярно е, че човек иска най-доброто за себе си и за близките си. Но родината не е там, където ти е най-добре. Чрез космополитизма човек се стреми да преодолее чувството си за малоценност. Както е опасен крайният национализъм със своето отрицание на “другия”, така опасен е и националният нихилизъм, с отричането на себе си. Етническият национализъм винаги води до самоизолация и самоизчерпване. Нихилизмът от своя страна довежда до разграждане и унищожаване на етнокултурното пространство. Хората винаги имат нужда от самочувствие и достойнство, за да вървят напред. Тях можем да ги придобием от историческия спомен, от историческия пример, от принадлежността към общност, която е доказала правото си на историческо съществуване. Родината не е само мястото, където си се родил и живял. Тя дава смисъл и стойност на всичко в нас и около нас.

– Изчерпани ли са всички ресурси за социалната интеграция? Къде да търсим неизползваните резерви за това. Как да се тръгне при утвърждаване на приоритетите: от общото към частното или обратно.

– Как да се подходи при раздвояване на един народ, когато определени етноси са културно свързани, или припознават друг народ? Какви средства да се използват, когато чувствата за етническа и гражданска принадлежност се разминават? Как да се осъществява взаимодействието етнос – среда. Често пъти вътрешните обществени явления имат неетнически характер и затова недопустимо е основни изисквания, които хората следва да спазват като граждани на съответната държава, да се представят като посегателство върху етническата им принадлежност и върху основните им права и свободи? Кое е

водещото: правото на държавата да брани своя интегритет или правото на нациите на самоопределяне и отделяне в самостоятелни държави?

– Как да се преведат принципите на толерантността, на компромиса и консенсуса в принципи на междуличностни отношения, в политическа култура и стил на живот? Как могат те да се опредметят в стартови позиции в ежедневната им комуникация? Извеждането на комуникационната и инструменталната функция на етнопсихологията, за сметка на нормативната и сигнификативната (обозначаващата), ще засили етноинтегриращите за сметка на етнодезинтегриращите процеси.

– Как да се доведе ценностната система на даден етнос и народ в съзвучие със социалната действителност, от една страна, а от друга – да хармонизира на изискването на времето? Но хармонията, както посочва Димитър Талев, е там, където са любовта, градежът и творчеството (ТТ 1978: 348).

Тогава може ли да има хармония там, където ценностната система възпроизвежда недоверие? Възможно ли е мирно съжителство при засилващо се социално разслоение и религиозна нетърпимост? Как може да се премине от политическа реторика и нравоучения към позитивни действия?

– Как могат да се институционализират връзките на сътрудничество и интеграция? Притежават ли етносите реален потенциал и съответстващо политическо поведение за целта? Как да се преодолее кризата на легитимност? На каква основа ще се съгласуват основните групови интереси? В състояние ли е съвременното общество да удовлетвори потребността на личността в уединението и в общуването?

– Днес индивидите ежедневно се атакуват с голяма по обем неструктурирана информация. Чрез етнокултурната специфика и институализирани връзки тя може да бъде предадена в удобна за възприемане и осмисляне форма: и като бързина на речта, и като сложност на израза, и като яснота, и като ценностна натовареност.

– Как могат да се тушират деструктивните фактори и да се даде шанс на градивните ценности?

– Способни ли сме да се изправим не един срещу друг, а срещу себе си: срещу своите съмнения, колебания и страхове?

В заключение може да се направи изводът, че задълбоченото познаване на начина на мислене, на ценностната система и на особеностите в светогледа на етносите и нациите ще позволи да се очертаят приоритетите в създаването на нова нормативна и социално-икономическа среда за по-нататъшното им развитие. Това е от съществено значение, защото доблестен е онзи народ, който съхранява обществения ред и в най-критичните етапи от своята история; който не се стъписва пред въображаеми опасности, а реалните преодолява, без да се огъва и отстъпва, опирайки се на своите резерви и съпротивителни сили. Всичко, казано дотук, предопределя значимостта на проблематиката, свързана с идентификацията и етносите.

ЛИТЕРАТУРА

ЕФ: Европейска философия XVII–XVIII век. Антология. С., 1984.

ИСП: Идеи в социалната психология. С., 1990.

Низбет, 1992: Низбет, Р. Стремехът към общност. С., 1992.

ТП: Творби и проблеми. Литературни анализи. Т. 2. С., 1978.